

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ ПЕРСПЕКТИВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗБИТКОВИХ ШАХТ У ПРОЦЕСІ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

Вугільна галузь України, яка є важливою складовою в питаннях забезпечення енергетичної та економічної незалежності країни, у даний час перебуває у складному економічному становищі, що фахівцями оцінюється як кризове. Фінансова нестабільність більшості шахт, погіршення гірничо-геологічних умов ведення гірничих робіт, а також відпрацювання більш продуктивних пластів вугілля актуалізували питання щодо проведення реструктуризації вугільної галузі і розробки відповідної програми.

Подібні завдання, пов'язані зі структурними перетвореннями у вугільній галузі, у різні часи вирішувалися й в інших країнах. Як правило, основною метою процесів реструктуризації є підвищення ефективності роботи галузі в цілому шляхом закриття нерентабельних і збиткових шахт, із наступною концентрацією ресурсів на найбільш привабливих вуглевидобувних підприємствах.

Світовий досвід проведення структурних перетворень у вугільній галузі передбачає поетапне вирішення завдань реструктуризації, що включають: комплексну оцінку економічного стану шахт і розподіл їх на групи; закриття безперспективних шахт і усунення або мінімізацію екологічних, економічних і соціальних негативних наслідків їх закриття; пошук шляхів вирішення завдань щодо забезпечення потреб країни у твердому паливі, або за рахунок імпорту, або за рахунок концентрації та інтенсифікації робіт на перспективних підприємствах вугільної галузі [1, 2].

Реалізація процедур реструктуризації дозволила багатьом країнам істотно знизити витрати на забезпечення потреб економіки країни вугільною продукцією, а в деяких випадках навіть за рахунок втрати своєї енергетичної незалежності.

Із метою підвищення ефективності роботи вуглевидобувної галузі в Україні була розроблена програма реструктуризації з використанням світового досвіду. Початком структурних перетворень в Україні, що передбачають оптимізацію шахтного фонду, можна вважати Указ Президента України "Про структурну перебудову вугільної промисловості" від 07.02.1996 р. № 116, яким передбачався розподіл шахт на групи й ліквідація безперспективних.

При цьому у процесі реалізації етапу оцінки економічного стану шахт було запропоновано різні методичні підходи, що ґрунтуються на використанні комплексного врахування ряду показників (фінансових, виробничих, техніко-технологічних, економічних, гірничо-геологічних тощо) і дозволяють поділити всі вуглевидобувні підприємства на три основні групи [3-5].

I група представлена найбільш перспективними, успішно функціонуючими підприємствами, із високим рівнем техніко-економічних показників, що забезпечені значними обсягами балансових запасів, відпрацювання яких дозволяє за рахунок використання власних ресурсів і потенціалу забезпечити не тільки своє виживання в короткостроковій перспективі, але і стійкий розвиток у довгостроковій.

II групу складають шахти із середнім або порівняно низьким рівнем техніко-економічних показників, що забезпечені балансовими запасами і можуть за рахунок реалізації власних ресурсів і потенціалу забезпечити виживання, але не здатні розвиватися без залучення додаткових дотацій та інвестицій.

До III групи фахівці традиційно відносять вуглевидобувні підприємства з дуже низьким рівнем техніко-економічних показників і нестійким економічним станом. Як правило, шахти цієї групи мають або незначні обсяги балансових запасів, або запаси, відпрацювання яких у даних умовах

розвитку економіки недоцільне й потребує значних капіталовкладень тільки на підтримку своєї життєздатності.

Однак слід зазначити, що основним недоліком даних методик є використання як критеріїв оцінки фактично досягнутих на даний момент техніко-економічних показників, що недостатньо повно відображає перспективи розвитку цих шахт, і призводить до помилок при вирішенні питання про їх закриття. Крім того, до найбільш численної третьої групи віднесено шахти з різним економічним та інноваційним потенціалом, які потребують більш обґрунтованих рішень щодо їх дострокового закриття.

Метою статті є розробка методичного підходу до оцінки перспектив функціонування збиткових шахт у процесі реструктуризації вугільної галузі.

З огляду на те що значна кількість шахт України є збитковими й основні рекомендації, що стосуються перспектив розвитку нерентабельних шахт, зводяться до їх ліквідації, доцільним є проведення досліджень щодо пошуку альтернативних варіантів виживання і забезпечення стабільної роботи збиткових шахт.

У процесі реалізації програми реструктуризації вугільної галузі протягом 1991-2008 рр. був значно скорочений шахтний фонд за рахунок ліквідації безперспективних шахт, однак мета реструктуризації щодо забезпечення стійкого розвитку галузі повною мірою не була досягнута [6]. Така ситуація обумовлена впливом ряду об'єктивних і суб'єктивних факторів, особливостями процесу реструктуризації вугільної галузі в Україні (рис. 1).

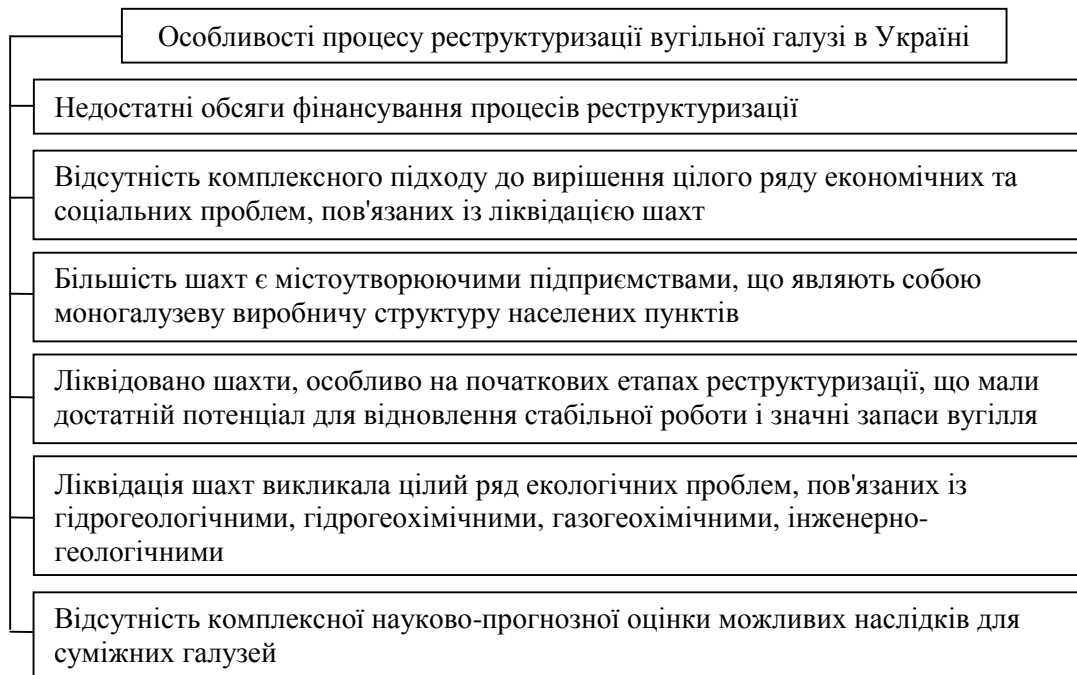

Рис. 1. Особливості процесу реструктуризації вугільної галузі в Україні

За час проведення структурних перетворень у галузі було розроблено ряд програм її реформування, які постійно коригувалися з урахуванням зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Разом із тим слід зазначити, що ці програми активно реалізовувалися тільки щодо фізичного закриття шахт, при цьому

недостатня увага приділялася питанням, пов'язаним із ліквідацією наслідків закриття шахт, концентрації та інтенсифікації видобутку на перспективних підприємствах.

Для підтримки функціонування шахт із боку держави виділяються бюджетні дотації. При цьому слід зазначити, що основна частина цих дотацій направляється

на часткове покриття витрат на собівартість, що не сприяє стимулюванню зниження

витрат і їх розвитку (рис. 2).

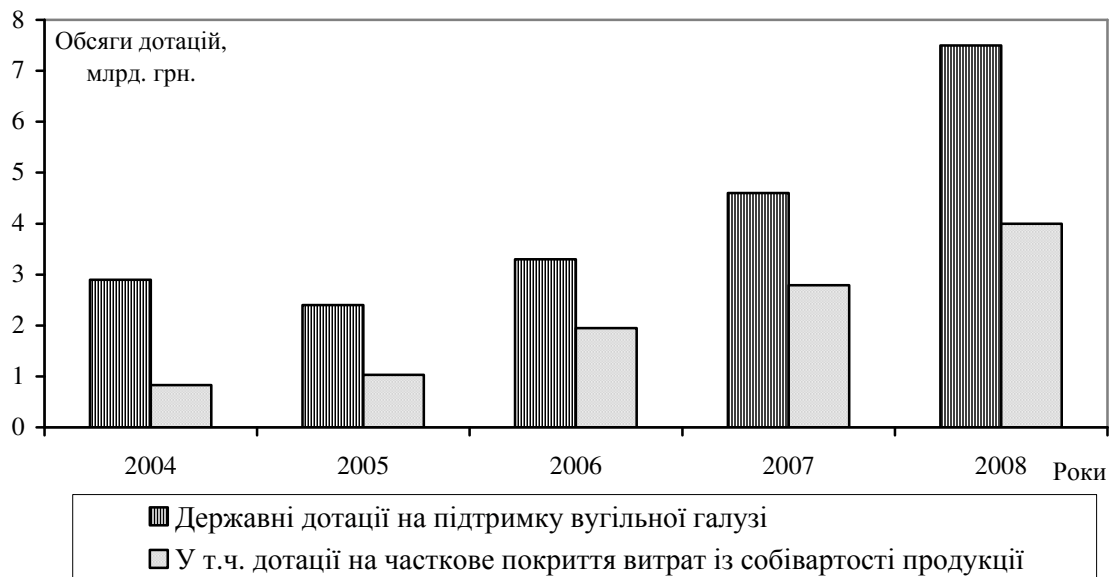

Рис. 2. Динаміка зміни обсягів державної підтримки шахтам Мінвуглепрому України

Проведений аналіз наукових публікацій дозволив виявити, що основні причини, через які приймалися рішення щодо ліквідації шахт, пов'язані з низькими техніко-економічними показниками їх роботи, відсутністю фронту очисних робіт і значними витратами на видобуток вугілля.

Разом із тим, як показав аналіз стану закритих шахт, можна відзначити, що багато з них мали значні запаси вугілля і при відповідних інвестиціях, обсяги яких значно менші витрат на ліквідацію шахт, могли б функціонувати й далі [7, 23]. При цьому дослідженнями встановлено, що збитковість більшості ліквідованих шахт була обумовлена однією або комплексом причин, пов'язаних: зі складністю гірничо-геологічних умов залягання вугільних пластів; недостатніми обсягами власних фінансових ресурсів і неефективним їх використанням, а також невідповідним ринковим відносинам рівнем менеджменту. Усунення цих причин дозволило б забезпечити поліпшення економічного стану ліквідованих шахт.

Таким чином, незбалансована робота шахт є необов'язковою умовою для її закриття, оскільки кожне підприємство має свої внутрішні резерви для підвищення

економічного потенціалу й поліпшення результатів роботи.

Ураховуючи значущість вугільної галузі в питаннях забезпечення народного господарства України власними енергоресурсами, слід зазначити, що зниження обсягів видобутку вугілля через ліквідацію шахт, без відновлення виробничих потужностей, призводить до значно більших витрат економіки країни, ніж витрати на підтримку роботи шахт.

Крім того, зміна впливу факторів зовнішнього середовища, серед яких можна виділити світове збільшення цін на нафту і газ, буде сприяти зміні критеріїв, на підставі яких приймаються рішення щодо збитковості шахт та їх закриття.

З огляду на те що збитковою на даний час є значна кількість шахт і ці шахти мають різний економічний потенціал, доцільними є дослідження пошуку можливих напрямів продовження терміну їх служби. Для прийняття рішень щодо реалізації різних стратегічних альтернатив розвитку збиткових шахт пропонується використовувати матрицю "інноваційний потенціал – термін доробки запасів", що дозволяє враховувати ефективність використання капіталовкладень у процесі

Рис. 3. Матриця "інноваційний потенціал – термін доробки запасів"

Як один із критеріїв, що дозволяє приймати рішення, пропонується використовувати такий показник, як інноваційний потенціал шахти, що дозволяє оцінити можливість і ефективність впровадження на вугледобувному підприємстві нових техніко-технологічних рішень на всіх підсистемах і технологічних ланках шахти, її інвестиційну привабливість, раціональне використання ресурсів, необхідні обсяги капітальних вкладень і дотацій для забезпечення стабільного функціонування шахти. Другий критерій, що характеризує можливість забезпечення подальшого функціонування збиткових шахт, обумовлює час відпрацювання промислових запасів вугілля у межах гірничого відведення.

Вертикальна вісь, що визначає величину інноваційного потенціалу шахти, і горизонтальна, що характеризує час відпрацювання запасів, поділені навпіл. Інноваційний потенціал шахт оцінюється як високий і низький, а за критерієм терміну служби пропонується розділити всі шахти на дві групи: із терміном доробки запасів до 10 років і більше.

Відповідно до цих критеріїв на полі матриці "інноваційний потенціал – термін доробки запасів" виділено чотири сегменти, що характеризують різні функціонування фінансово незбалансованих шахт.

Шахти, що розташовані в сегменті "Підтримка", мають відносно високий інноваційний потенціал і значні запаси

вугілля, що дозволяють забезпечити функціонування шахти протягом тривалого періоду. Основна мета для шахт цього сектору полягає в забезпеченні можливості реалізації наявного інноваційного потенціалу. Ці вугледобувні підприємства за умов використання внутрішніх резервів мають потенційні можливості забезпечити збалансовану роботу. Досягнення цієї мети можливе за рахунок впровадження відповідних стратегічних альтернатив, що дозволяють провести відповідні зміни та забезпечити підтримку роботи цих шахт як за рахунок внутрішніх резервів, так і за рахунок залучення додаткових ресурсів. Шахти цього сектору, серед групи збиткових шахт, мають стати першочерговими об'єктами підтримки державою шляхом надання бюджетних дотацій на часткове покриття витрат із собівартості продукції та на капітальне будівництво й технічне переоснащення. Період реалізації свого інноваційного потенціалу і забезпечення стабільної роботи шахт, розташованих у сегменті "Підтримка", визначається обсягом капіталовкладень, а також терміном збільшення фронту очисних робіт і введення нових вибоїв, обладнаних механізованими комплексами. Залучення приватного капіталу для реалізації завдань шахт цієї групи є досить складним, тому що в першу чергу значний інтерес для приватизації будуть становити шахти першої та другої групи, що мають більшу інвестиційну привабливість. При цьому кількість шахт, що можуть бути приватизовані, визначається

обсягами вугілля відповідного марочного складу, необхідного для задоволення потреб великих промислово-фінансових груп і об'єднань з урахуванням зростаючої конкуренції на ринку вугілля.

Сегмент "Виживання" поєднує шахти, що мають високий інноваційний потенціал, але обмежені запаси вугілля в межах шахтного поля. Основне завдання шахт цього сектору полягає в забезпеченні виживання шахт і пошуку шляхів продовження терміну служби шахт за рахунок збільшення розмірів шахтного поля і відповідно запасів. За наявності такої можливості вуглевидобувне підприємство за рахунок бюджетних дотацій може реалізувати свій інноваційний потенціал і зайняти позицію у секторі "Підтримка". Якщо відсутня можливість продовження терміну служби шахти таким шляхом, то найбільш доцільним варіантом може бути передача шахти в оренду на пільгових умовах із метою доробки запасів, що залишилися, і підготовки її до закриття. Включення шахт із невеликими запасами вугілля в акціонерні товариства на основі орендного договору дозволить, не обтяжуючи його фінансовою відповідальністю, забезпечити доробку запасів вугілля без допомоги держави. При цьому орендатор бере на себе зобов'язання із закриття такої шахти і мінімізації негативних соціальних і екологічних наслідків.

Шахти сегмента "Консервація", що мають значні обсяги балансових запасів вугілля, але низький інноваційний потенціал, як основне завдання можуть розглядати можливість його збереження для того, щоб при зміні кон'юнктури ринку мати можливість у короткий термін відновити видобуток вугілля. Для шахт цього сектору кращими є стратегічні альтернативи, пов'язані з консервацією шахт, варіанти якої залежать від багатьох факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Незалежно від застосування різних технологічних схем консервації, основним її напрямом є скорочення витрат і підтримка шахти у працездатному стані. Кращим у цьому випадку є "суха" консервація, реалізація якої передбачає постійну відкачку води із шахти. Світова тенденція зростання цін на нафту і газ обумовить розробку нових методичних

підходів до оцінки доцільності відпрацьовування запасів і формування нових критеріїв оцінки привабливості шахт. Виходячи з чого в найближчій перспективі шахти цього сектору можуть стати об'єктами інвестицій, що дозволить забезпечити їх подальшу експлуатацію.

Шахти, розташовані в сегменті «Закриття», у яких відсутні запаси вугілля, а інноваційний потенціал оцінюється як низький, не мають перспектив свого розвитку, навіть за умови значних капітальних вкладень. Основне завдання у процесі реструктуризації шахт цієї групи полягає в поступовій підготовці їх до закриття і зменшенні негативних соціальних і екологічних наслідків для регіону, пов'язаних із їх ліквідацією. Закриття шахт цього сектору дозволить перерозподілити обсяги державних дотацій на часткове покриття витрат із собівартості вугільної продукції серед інших шахт. Найбільш складним завданням у процесі реалізації стратегічних альтернатив, пов'язаних із закриттям шахт, є розробка програм мінімізації негативних наслідків їх ліквідації. Як показує практика, при закритті шахт соціальні, економічні й екологічні негативні наслідки створюють загрози шахтарським регіонам, ліквідація яких потребує значних фінансових ресурсів [8-10]. Досвід вирішення подібних завдань в інших країнах дозволяє виділити основні напрями подолання таких наслідків. При цьому слід зазначити комплексність вирішення цих проблем із залученням значних обсягів фінансових ресурсів.

З огляду на обмежені фінансові можливості держави можна виділити пріоритетність і основні напрями вкладення державних дотацій у розвиток шахт Мінвуглепрому України (див. таблицю).

Висновки. Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що існуючий підхід до вибору стратегічних альтернатив розвитку збиткових шахт потребує коригування з урахуванням інноваційного потенціалу та можливості забезпечення їх подальшого розвитку.

Із метою визначення перспектив їх розвитку запропоновано використовувати матрицю "інноваційний потенціал – термін доробки запасів", що дозволяє серед

збиткових шахт III групи виділити вугледобувні підприємства з різними можливостями реалізації цього потенціалу. Відповідно до виділених груп шахт

установлена пріоритетність і основні напрями вкладень державних дотацій у розвиток шахт Мінвуглепрому України.

Таблиця. Пріоритетність і основні напрями вкладень державних дотацій у розвиток шахт Мінвуглепрому України

Групи шахт	Можливі напрями державних дотацій на шахтах Мінвуглепрому України		
	Капітальне будівництво і технічне переозброєння	Часткове покриття витрат на собівартість продукції	Реструктуризація
Шахти I групи	++		
Шахти II групи	+	+	
Шахти III групи, у тому числі по секторах:			
"Підтримка"	+	+	
"Вживання"		+	+
"Консервація"			++
"Закриття"			++

Запропонований методичний підхід дозволить приймати більш обґрунтовані рішення щодо закриття шахт і ефективно використовувати бюджетні дотації з метою забезпечення стійкої роботи шахт у період реформування вугільної галузі.

Література

1. Ямпольская И.Л. Опыт реструктуризации угольной промышленности в странах мира / И.Л. Ямпольская // Теория и практика управления. – 2005. – № 4. – С. 44-56.
2. Амитан В.Н. Экономико-политические и социальные проблемы реформирования угольной промышленности за рубежом / В.Н. Амитан, Ю.Н. Киклевич // Уголь Украины. – 2004. – № 1. – С. 51-55.
3. Радченко В.В. Пути повышения конкурентоспособности угольной отрасли / В.В. Радченко, П.И. Пономаренко, Д.В. Кабаченко // Уголь Украины. – 2005. – № 1. – С. 21-26.
4. Піскунова Н.В. Формування інформації щодо витрат на виробництво

вугільної продукції / Н.В. Піскунова // Уголь Украины. – 2007. – № 3. – С. 14-16.

5. Долимер Е.Я. Условия повышения конкурентоспособности шахт Донбасса / Е.Я. Долимер // Менеджер. – 1998. – № 2. – С. 126-130.

6. Тулуб С.Б. Состояние и перспективы развития угольной промышленности Украины / С.Б. Тулуб. – К.: УкрНИИпроект, 2007. – 70 с.

7. Ляшко О.Ф. Экономичні втрати від дострокового закриття шахт / О.Ф. Ляшко // Уголь Украины. – 2001. – № 5. – С. 22-24.

8. Социальные последствия закрытия шахт в Украине // Теория и практика управления. – 2005. – № 5. – С. 26-32.

9. Залесов М.Д. Реструктуризация в угольной отрасли и ее последствия / М.Д. Залесов, А.Ф. Охременко // Региональні перспективи. – 2003. – № 4-5. – С. 8-10.

10. Бєсїда М.І. Виведення з експлуатації шахт і геологічне середовище / М.І. Бєсїда // Екологічний вісник. – 2002. – № 9-10. – С. 14-15.